

smatrao Slovincem i zalagao, između ostalog, za uvođenje slovenskog kao službenog jezika. Nakon sloma monarhije položaj plemstva u Sloveniji postao je težak kako zbog njihove pronjemačke orijentacije, tako i zbog vezanosti uz Habsburge. Velik dio plemstva napustio je novu kraljevinu, a konačni mu je udarac zadan završetkom Drugog svjetskog rata, iako većina plemstva nije aktivno podržavala nacionalsocijalistički režim. Plemstvo je bilo fizički izbrisano (protjerano ili eliminirano), imovina mu je bila oduzeta ili uništena, a bilo je izbrisano i iz historiografije, pa time i iz nacionalne memorije. Tek u nekoliko posljednjih desetljeća situacija se, što se povijesnih istraživanja tiče, promijenila i dosta se istraživanja posvećuje plemstvu ne samo u srednjovjekovnom razdoblju nego i do moderne povijesti.

Zaključno se može ustvrditi da je ovaj zbornik vrlo koristan ponajprije po nizu istraživačkih pitanja kojima se bavi i koja tek otvara. Osim toga, jasno pokazuje prednosti komparativnih pristupa određenoj problematici jer čitatelju razvidno predočava slične ili istovrsne fenomene u raznim državama sljednicama bivše monarhije. Pojedini članci mogli bi biti zanimljivi čak i nestručnom čitateljstvu jer na zanimljiv način govore o ljudskim sudbinama u turbulentnim vremenima. Šteta je što u Hrvatskoj (a i drugdje) pomalo nestaje publika koja je u stanju čitati njemački, čak i među stručnjacima, iako je teško zamisliti povijesna istraživanja Srednje i Istočne Europe bez poznavanja tog jezika.

Neven Budak

Dubrovačka politička i društvena scena na početku 20. stoljeća

Barbara Đurasović, Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2021, 376 str.

Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća naslov je monografije dr. sc. Barbare Đurasović, objavljene u nakladi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, u kojoj je autorica analizirala uređivačku politiku lista *Prava Crvena Hrvatska*, istovremeno prateći razvoj političke pravaške misli u Dubrovniku.

Obradom 708 brojeva *Prave Crvene Hrvatske*, lista i glasila dubrovačkih pravaša koja su izlazila od 19. ožujka 1905. do 9. studenoga 1918, autorica donosi presjek političkog života Dubrovnika s početka 20. stoljeća, ali i dašak dubrovačke svakodnevice jer, kako i sama navodi, „Novine su svojevrsni ‘vremenski stroj’ jer listanjem njihovih stranica, odabirom datuma i godine, može se vratiti u ‘povijesnu stvarnost’.“ (15) Da bi se u potpunosti obuhvatila novinska, ali i politička atmosfera toga vremena, uz *Pravu Crvenu Hrvatsku*, autorica je obradila i novine *Crvena Hrvatska* i *Dubrovnik*. Uz navedene listove, velika pozornost posvećena je i opsežnoj literaturi te arhivskoj građi kako bi se izbjeglo

pogrešno interpretiranje pojedinih događaja. *Prava Crvena Hrvatska* osnovana je kao odgovor na promjenu u uređivačkoj politici *Crvene Hrvatske* te tako uz *Crvenu Hrvatsku*, prvotno list dubrovačkih pravaša koje je osnovao Frano Supilo, a od 1905. narodnjaka, i *Dubrovnika*, list dubrovačkih srbokatolika, postaje treća tiskovina u Dubrovniku. Ta tri lista na neki način postaju javna platforma preko koje se vode oštre polemike među različitim političkim strujama i suparnicima. Budući da je bio glasilo dubrovačkih pravaša, list je služio za širenje nacionalne misli i ideja ujedinjavanja Dalmacije i Banske Hrvatske u jednu državu unutar Habsburške Monarhije.

Prava Crvena Hrvatska dosad se nije temeljito analizirala i može se reći da se – kako je i u samom djelu autorica dokazala – nepravедno našla na marginama kako povjesničara tako i teoretičara novinstva i novinarstva. Razlog je tome stigma klerikalne, austrofil-ske, šovinističko-nacionalne tiskovine nastala na temelju novinskih napisa suparnika i neistomišljenika dubrovačkih pravaša te se ovim radom pokušalo dokazati, tj. opovrgnuti istinitost navedenih tvrdnji i stereotipa prema listu i njegovim novinarima i autorima.

Kako bi čitatelju približila svijet novinstva s početka 20. stoljeća, *Durasović* nas uvodi u same početke novinstva i novinarstva u Europi, Hrvatskoj, a zatim i u Dubrovniku. Ističe da novine mogu biti izvrstan alat za proučavanje svakodnevice i duha vremena nekog društva, no tome treba pristupati pažljivo i ne upasti u zamku prihvaćanja novinskih napisa zdravo za gotovo. Kao i danas, važno je razlučiti što je nepristrano izvještavanje, a što prikrivena propaganda. Stoga je ključno poznavanje povijesnih činjenica, ali i namjere te krajnjeg cilja objave nekog novinskog napisa. Moglo bi se reći da su upravo u sličnu zamku upali dosadašnji autori koji su se bavili *Pravom Crvenom Hrvatskom* te su na temelju novinskih napisa suparničkih novina *Crvene Hrvatske* i *Dubrovnika* kreirali mišljenje. Autorica u ovom djelu, kao novinarka koja poštuje pravila struke s obzirom na to da je nepristranost jedan od postulata suvremenog novinarstva, donosi i drugu stranu priče. Iako je istaknuto da je upravo *Prava Crvena Hrvatska* jedan od pionira poštivanja etike u dubrovačkom novinstvu, posebnu pozornost posvećivali su objavi izvora preuzetog teksta i citiranju drugih autora, nepristranost im je bila relativno nepoznat pojam jer je za novine toga vremena bilo više pravilo nego iznimka da su glasilo pojedinih političkih stranaka i platforma za širenje njihovih ideja i programa. Naime, osnivanje *Prave Crvene Hrvatske* rezultat je nezadovoljstva dubrovačkih pravaša novom uređivačkom politikom i vlasničkom strukturom *Crvene Hrvatske*, prvotno pravaški list postaje glasilo narodnjaka i platforma za širenje politike *novog kursa* te suradnje Narodne stranke i Stranke prava sa Srpskom strankom u Dalmaciji. *Prava Crvena Hrvatska* nastavila je baštiniti izvorne pravaške ideje poput hrvatskog državnog i narodnog prava, ujedinjenja Banske Hrvatske i Dalmacije, a u povezivanju sa Srpskom strankom i srbokatolicima vidjela je prijetnju hrvatskom nacionalnom identitetu te ukazuje na brojne propuste politike *novog kursa*.

Autorica naglašava da, iako su bili sljedbenici izvornih pravaških ideja, dubrovačka Stranka prava bila je autohton proizvod omanje grupe Hrvata koji tvore nacionalni specifikum tadašnjeg Dubrovnika. „Njihova politika iznikla je iz lokalnih okolnosti i okvira, ali krajnja točka stremljenja bila je nacionalna osviještenost i suverenitet Hrvatske.“ (123) Većinom imaju samostalne ideje, a povremeno se priklanjaju nacionalnim frakcijama i vizijama. Dubrovački su pravaši često u svojim stavovima bili usamljeni na dalmatinskom političkom spektru. Ipak, *Durasović* kao godinu promjene ističe 1912, kada prihvaćaju nacionalnu pravašku politiku suradnje i koalicije sa Srbima. To je također jedinstven trenutak kada sva tri dubrovačka lista zastupaju istu stranu i politiku, što je do tada bilo

nezamislivo. Naime, izbijanjem Prvog balkanskog rata prvi put *Prava Crvena Hrvatska* staje na stranu Srbije i pozitivno piše o njezinoj borbi protiv Osmanskog Carstva. Važno je naznačiti da, za razliku od drugih dvaju listova, nikad nije izravno ili neizravno davala potporu srpskom nacionalizmu koji bi doveo u pitanje status i ujedinjenje hrvatskih zemalja u jedinstvenu Hrvatsku. Također počinju afirmativno pisati o jugoslavenskim idejama. Zapravo, kako autorica napominje, preuzimaju retoriku *Crvene Hrvatske* i narodnjaka iz razdoblja 1900–1905, ali, ključno je naglasiti, sve s ciljem ujedinjenja Hrvatske.

Iako se komparacija između uređivačke politike i novinskog pisanja *Prave Crvene Hrvatske*, *Crvene Hrvatske* i *Dubrovnika* provlači cijelom knjigom, autorica je dodatnu pozornost posvetila usporedbi novinskog izvještavanja o pet značajnih događaja za Hrvatsku, a neizravno i za Dubrovnik. To su politika *novog kursa*, posjet Franje Ferdinanda Dubrovniku 1906, uvođenje željezničke pragmatike, aneksija Bosne i Hercegovine te Balkanski ratovi.

Kao i danas, nije samo bitno što se piše već i tko piše te kakva uređivačka politika stoji u pozadini, a *Durasović* je velik trud posvetila upravo otkrivanju toga tko je sve *stajao* iza napisa ove tiskovine. Idejni tvorac lista i uređivačke politike te glavni autor uvodnika i članaka bio je don Antun Liepopili, a popis suradnika bio je poprilično šarolik, od kanonika, odvjetnika i prevoditelja do pravnik. Zanimljivost je da je kao odgovorni urednik bio naveden Vlaho Kelez, tiskarski slugar lista. Iako je poimenice pobrojila i detektirala velik broj novinara i suradnika, autorica nije mogla precizno odrediti sve autore zato što članci ili nisu bili potpisani ili su se autori koristili pseudonimima, no to nije umanjilo uspješnost otkrića pojedinaca koji su financijski ili intelektualno pomagali i kreirali hrvatski identitet lista.

Prava Crvena Hrvatska od svojeg početka pa sve do današnjeg vremena bila je etiketirana kao klerikalne novine. Autorica jasno definira što je klerikalizam i zašto se on ne može primijeniti na ove novine te da takav narativ njeguju i suvremeni autori na temelju iščitavanja površinskog konteksta bez dublje analize. Činjenica jest da su neki ključni ljudi dubrovačkog pravaštva bili svećenici, poput don Antuna Liepopilija i don Joza Crnice, ali to ih ne svrstava među uskogrudne, isključive i fanatične pojedince. Dapače, hrvatsko svećenstvo odigralo je značajnu ulogu u razvoju onog svjetovnog poput znanosti, kulture i prosvjete. Dokaz da je etiketa klerikalizma bila ciljani napad da bi se omalovažavao rad *Prave Crvene Hrvatske* jest da se nisu prozivali dalmatinski pravaši kojima je na čelu također stajao svećenik, don Ivo Prodan. Suvremenici su im nametnuli i etiketu austrofila, a iako su često pisali kako su „ni za Beč, ni za Peštu“, ipak je bilo očito da su naginjali Beču, tj. upravo je jedan od ciljeva bilo ujedinjavanje Hrvatske pod okriljem Monarhije i cara. Primanje dotacija s Bečkog dvora tijekom 1906. i 1907. također im nije išlo u prilog kao potpuno nepristranim novinama. *Durasović* ističe kako se od 1907. više ne spominju austrijske dotacije, no ipak je ostao crv sumnje te je *Pravu Crvenu Hrvatsku* u historiografiji nastavio pratiti epitet dvorskog lista. Tome u prilog govori i činjenica da su jedino one od triju dubrovačkih listova preživjele početak, no doduše, ne i kraj Prvog svjetskog rata. Iako je *Pravu Crvenu Hrvatsku* pratio glas kao miljenice režima, ni nju nije zaobišao cenzorski aparat Monarhije, a usporedbom tiskovne građe i one sačuvane u trima svescima fonda *Tiskovine Okružnog suda* u Dubrovniku, pohranjenog u Državnom arhivu u Dubrovniku, autorica je uspješno rekonstruirala djelovanje austrijske vlasti prema dubrovačkim novinama. Posebno je na meti cenzora bio list *Dubrovnik*, naročito nakon aneksije Bosne i Hercegovine te otvorenog zastupanja interesa Kraljevine Srbije.

Upravo će takvi stavovi biti djelomičan razlog zašto se nakon izbijanja Prvog svjetskog rata ukidaju *Dubrovnik* i *Crvena Hrvatska*.

Vezano uz *Pravu Crvenu Hrvatsku Đurasović* detektira i ističe zanimljivu činjenicu, a to je da je za vrijeme Prvog svjetskog rata *Prava Crvena Hrvatska* više cenzurirana nego tijekom desetogodišnjeg razdoblja od osnutka do početka rata. Zanimljivost leži u tome da je *Prava Crvena Hrvatska* preživjela početak rata upravo iz razloga jer je bila naklonjena vlastima Austro-Ugarske Monarhije, a ovo je pokazatelj da u iznimnim situacijama poput rata državna vlast ništa ne prepušta slučaju, već se svim alatima trudi držati *konce u svojim rukama*.

Autorica ističe da je, s obzirom na malen broj historiografskih radova o Dubrovniku za vrijeme Prvog svjetskog rata, *Prava Crvena Hrvatska* dobro polazište za istraživanje i nudi dobar izbor tema za proučavanje. Kako kaže „...analiza objavljenih novinskih izdanja *Prave Crvene Hrvatske* iz tog razdoblja donosi malo poznate detalje gradskog života kao i pogled na politička zbivanja u Hrvatskoj iz perspektive Dubrovčana.“ (281)

Uz povijesno-politički kontekst, analiziran je i onaj novinski te je definiran urednički profil, naslovnica i oprema napisa. Uvodna riječ zauzimala je glavno mjesto na naslovnici, a ako bi ostalo mjesta, donio bi se kratak pregled zbivanja u Dalmaciji ili Hrvatskoj. Novine su imale i jasno ustaljene rubrike poput *Vijesti iz naroda*, *Poruke i oporuke uredništva*, *Gradska kronika*, *Čitulja* i *Domaće vijesti*, *Podlistak*, a naknadno su nakon izbijanja Prvog svjetskog rata uvedene *Sa ratišta* i *Brzjavi*. Zanimljivost su bile i satirične rubrike koje su na šaljiv i zanimljiv način progovarale o svakodnevnim temama, ali nisu štedjele ni lokalno političko vodstvo poput načelnika Pera *Čingrije*. Naklada *Prave Crvene Hrvatske* brojila je tisuću primjeraka. Primjetno je da se nisu koristile ilustracije, osim u slučaju neke važne obljetnice, većinom vezane uz cara Franju Josipa. Novine su također imale prostor za reklame i oglase, a zanimljivo je da se odbijalo oglašavati društva za koja se smatralo da rade na štetu naroda.

Osim što su navedena tri dubrovačka lista bila platforme za artikulaciju političkih ideja, služili su i kao informacijski servis građana te prostor na kojemu su građani mogli iskazati svoje nezadovoljstvo i upozoravati na goruće komunalne i infrastrukturne probleme Dubrovnika. Autorica izdvaja rubriku *Gradska kronika* koja je, osim što je oslikavala društveni život grada, donosila i tjedne najave i obavijesti. Pritužbe i žalbe na komunalne probleme bile su svakodnevne, a *Prava Crvena Hrvatska* redovito upućuje apele vlasti da se njima pozabave i olakšaju život stanovnicima Dubrovnika. Također je primjetno nazadovanje Dubrovnika, od centra samostalne republike do napuštene periferije Carstva koja „grca u blatu i prašini“.

Potrebno je istaknuti opsežno predstavljanje ne samo pravaške stranke i pokrete od Banske Hrvatske i Dalmacije do Dubrovnika, koji se redovito nije slagao s dalmatinskim pravašima, već i upoznavanje s radom narodnjaka i srbokatolika u Dubrovniku te je, osim pravaškoga glasila *Prave Crvene Hrvatske*, obrađena i *Crvena Hrvatska* i *Dubrovnik*.

Ovo je hvalevrijedno djelo kojim autorica baca tračak svjetlosti na još uvijek zamračeno i nedovoljno istraženo razdoblje dubrovačke povijesti, ali i novinstva s kraja 19. i početka 20. stoljeća te, osim što doprinosi hrvatskoj historiografiji i povijesti novinstva, može poslužiti kao polazišna točka za daljnje istraživanje i uranjanje u „vremenski stroj“ zvan novine.

Barbara Vlahović

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

55

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2023.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 55, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Marijan Premović (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*